



## พระอภิธรรมเป็นพุทธพจน์หรือไม่?

การศึกษาพระปริยัติธรรม ยังดำรงอยู่ตราบไค พระปริยัติศาสนานี้ ก็ย่อมเป็นปัจจัยเกื้อกูลแก่การปฏิบัติ และปฏิเวธ คือ ผลแห่งการปฏิบัติอยู่ตราบนั้น จุดมุ่งหมายและอุดมการณ์ของการศึกษาพระปริยัติธรรมนี้ ก็เพื่อเป็นพื้นฐานหรือเป็นแนวทางในการที่จะดำเนินชีวิตของผู้ศึกษาให้เข้าสู่หนทางปฏิบัติ เพื่อออกจากทุกข์ เพื่อไม่สะสมกองกิเลส เพื่อคลายความโลภ โกรธ หลง เพื่อขัดเกลาความชั่วของตัวให้เบาบาง เพื่อหมั่นน้อยสันโดษ เพื่อสงบจากบาปอกุศลทั้งปวง เพื่อกำจัดความเกียจคร้าน เพื่อเพิ่มพูนความขยันหมั่นเพียร สร้างคุณความดี เพื่อความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย สะดวกและประหยัด การศึกษาพระปริยัติศาสนานี้ ก็เพื่อจะให้มีความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องตามหลักพุทธวิธี ถ้าการเรียนการสอนธรรมออกนอกจากแนวทางเหล่านี้ ก็เรียกว่า ผิดเป้าหมาย ผู้ศึกษาธรรมจึงควรพิจารณาให้ดี พระพุทธวจนะทั้ง ๓ ปิฎก ควรศึกษาให้ครบถ้วนด้วยความเคารพในพระปัญญาตรัสรู้ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านจะได้รับอรรถรสและธรรมรสอย่างซาบซึ้งในรสพระธรรม รู้เหตุผลตามหลักสัจธรรมความเป็นจริง

จากการที่ได้ยินได้ฟังพุทธบริษัทบางท่าน ทั้งพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา โดยเฉพาะที่เป็นคณาจารย์ และนักศึกษา พูดกันต่อ ๆ มาหลายต่อหลายท่านว่า “พระอภิธรรมมิใช่พุทธพจน์” แล้วพากันละเลยไม่สนใจในการศึกษา ซ้ำบางท่านยังต่อต้านมิให้ศึกษาด้วย โดยอ้างว่า เป็นเรื่องที่พระเถระบางรูปแต่งขึ้นทีหลัง มิใช่คำสอนของพระพุทธเจ้า หรือบางท่านพูดว่า “พระอภิธรรมนั้น เป็นธรรมะที่พระพุทธเจ้าแสดงให้เทวดาฟัง พวกมนุษย์ฟังไม่รู้เรื่องหรอก” ก็เลยไม่ยอมศึกษาเช่นกัน หรือบางพวกก็พูดว่า “พระอภิธรรมที่เป็นพุทธพจน์นั้นมีนิดเดียว นอกนั้นแต่งเติมขึ้นทีหลัง” ดังนี้ เป็นต้น

### หลักฐานอ้างอิงว่า พระอภิธรรมเป็นพุทธพจน์แท้

ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้จึงมีท่านพุทธบริษัทที่ได้ทำการศึกษาพระอภิธรรมมีความรู้ความเข้าใจดีพอสมควรแล้ว ได้ออกมาแก้ต่าง และให้เหตุผลข้อเปรียบเทียบ จึงขอเสนอข้อวิเคราะห์เรื่อง “พระอภิธรรมเป็นพุทธพจน์แท้” เพื่อเป็นข้อวินิจฉัยในการใคร่ครวญถือเอาหลักอันเป็นสาระเป็นประโยชน์ในการศึกษาพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องต่อไป

**อาจารย์ทอง หงส์ลัดดารมภ์** ศิษย์วัดมหาธาตุฯได้กล่าวไว้ในปาฐกถาเรื่อง “พระอภิธรรมเป็นพุทธพจน์แท้” ว่าในปัจจุบันนี้ได้มีพุทธบริษัทบางท่านยังไม่มีความรู้ความเข้าใจในคัมภีร์พระอภิธรรมดีเท่าที่ควร ก็เลยปฏิเสธว่า “พระอภิธรรมมิใช่พุทธพจน์” แล้วก็พากันละเลยต่อพระสัทธรรมส่วนนี้ไป ฉะนั้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจถูกต้องตรงกันต่อคัมภีร์พระอภิธรรม และเพื่อรักษาพระปริยัติธรรมส่วนนี้ไว้ให้ดำรงอยู่ เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่พุทธบริษัทตลอดไป จึงขอเสนอข้ออ้างอิง ดังต่อไป

#### ในหนังสือ ธ.จ. ๔ มีนาคม ๒๕๔๙ กล่าวว่่า

(ข้อ ๑) หนังสือ ธ.จ.ได้อ้างปฐมสังคีติ วินัยปิฎก จุลวรรคว่า ธมฺมวินยสงคีติ แปลว่า “ในสังคายนาครั้งที่ ๑ สังคายนาแต่ธรรมกับวินัยเท่านั้น ไม่มีคำว่า พระอภิธรรม และเสริมต่อไปว่า ปราชญ์ทางยุโรป ส่วนมากยืนยันว่า อภิธรรมปิฎกเป็นของเพิ่มเติมเข้ามาภายหลังปฐมสังคายนา แต่นักปราชญ์ฝ่ายตะวันออกโดยเฉพาะนักปราชญ์ชาวพม่า ได้โต้แย้งว่า อภิธรรมปิฎกมีมาแล้วแต่ปฐมสังคายนา

ข้อนี้ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า “พระอภิธรรมปิฎกสังคายนาเข้ามาแล้ว พูดกันมาแล้ว แต่ปฐมสังคายนา จะถือว่า “ธรรม” กับ “วินัย” ๒ คำนี้ ไม่รวมเอาพระอภิธรรมเข้าด้วย หาได้ไม่ เพราะในธัมมสังคณี ซึ่งเป็นคัมภีร์ต้นในอภิธรรมปิฎกนั่นเอง ก็มีอภัตติกุสลตา ซึ่งแสดงว่า รวมพระวินัยเข้าไว้ด้วย และในพระสูตรก็มีข้อความตรงกับพระอภิธรรมทั้งนั้น และคำว่า “ธรรม” นั้นตรงกับคำว่า “อภิธรรม” มากกว่าตรงกับคำว่า “พระสูตร” ยิ่งกว่านั้น สำหรับพระสูตรจะถือว่าเอามาจากพระอภิธรรมทั้งหมด หรือพระอภิธรรมเอาจากพระสูตรทั้งหมด ก็ถูกทั้ง ๒ ทาง เพราะข้อความตรงกัน ไม่ขัดแย้งกัน แต่พระสูตรแสดงโดยเอกเทศ คือ บางส่วน หมายความว่า เทศนาตามเนื้อผ้า พูดตามเหตุ เช่น มีคนมาถาม เป็นต้น ส่วนพระอภิธรรมแสดงโดยนิပါတ คือ โดยสิ้นเชิง ความข้อนี้ อัญญาสาลีณี อัญญาถาธัมมสังคณี ยืนยันไว้หน้า ๓ และหน้า ๔

หากจะถือว่า “พระอภิธรรมปิฎกเอามาจากพระสูตร” ก็เมื่อรับแล้วว่า “พระสูตรเป็นพุทธพจน์ เหตุใดจึงจะมากล่าวว่า พระอภิธรรมมิใช่พุทธพจน์ด้วยเล่า” แม้จะถือว่า “พระอภิธรรมปิฎกเป็นพุทธพจน์ส่วนรวม และพระสูตรต่างหากเอามาจากพระอภิธรรม” ก็เหตุใดจึงจะไปปฏิเสธพระอภิธรรมว่ามิใช่พุทธพจน์เล่า! เป็นเรื่องที่ควรสนใจ ความจริงพระอภิธรรมก็มาจากพระพุทธเจ้า และพระสูตร พระวินัย รวมทั้ง ๓ ปิฎกเป็นพุทธพจน์ทั้งนั้น นอกจากสัทธรรมปฏิรูปที่ปลอมปนเข้ามาภายหลังเท่านั้น การที่จะรู้ว่า มิใช่พุทธพจน์หรือไม่นั้น มีลักษณะตัดสินธรรมวินัย ๘ ประการ ซึ่งพระพุทธเจ้าให้ไว้แล้ว มิใช่มาสันนิษฐานกันโดยสักแต่ว่า “คำ”

ปัญหาที่ว่า ในมหาปรินิพพานสูตรแสดงไว้ว่า พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระอานนทินที่ประชุมสงฆ์ว่า ถ้าใครยกเอาข้อธรรมอันใดมาอ้างว่าเป็นคำสอนของพระศาสดา ก็ให้สอบเทียบกับพระสูตรและพระวินัยก่อน ไม่มีว่า ให้สอบเทียบกับพระอภิธรรมเลย เพราะเหตุใด?

แก้ว่า สำหรับปัญหานี้ เมื่อได้กล่าวแล้วว่า คำว่า **ธมฺโม** ได้แก่ พระสูตรและพระอภิธรรมแล้วก็ไม่มีอะไรจะกล่าวอีก แต่เพื่อให้เห็นหลักที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้สำหรับ

การสอบเทียบว่า ธรรมใดที่เป็นพระพุทพพจน์หรือไม่ อันเป็นหลักใหญ่ ๘ ประการได้แก่

### หลักตัดสินธรรมวินัย ๘ ประการ

๑.ธรรมเหล่าใด ที่เป็นไปเพื่อความกำหนดยึดอ้อมใจ ธรรมเหล่านั้นมิใช่พุทธพจน์ ส่วนธรรมเหล่าใด เป็นไปเพื่อคลายความกำหนด ธรรมเหล่านั้น เป็นพุทธพจน์แท้

๒.ธรรมเหล่าใด ที่เป็นไปเพื่อประกอบกับทุกข์ ธรรมเหล่านั้นมิใช่พุทธพจน์ ส่วนธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อออกจากทุกข์ ธรรมเหล่านั้น เป็นพุทธพจน์แท้

๓. ธรรมเหล่าใด ที่เป็นไปเพื่อสะสมกองกิเลสมลทิน ธรรมเหล่านั้นมิใช่พุทธพจน์ ส่วนธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อไม่สะสมกองกิเลสมลทิน ธรรมเหล่านั้นเป็นพุทธพจน์แท้

๔.ธรรมเหล่าใด ที่เป็นไปเพื่อความทะยานอยาก ธรรมเหล่านั้น มิใช่พุทธพจน์ ส่วนธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อบรรเทาความทะยานอยากธรรมเหล่านั้นเป็นพุทธพจน์แท้

๕.ธรรมเหล่าใดที่เป็นไปเพื่อความมักมาก ธรรมเหล่านั้นมิใช่พุทธพจน์ ส่วนธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อความสันโดษ ธรรมเหล่านั้นเป็นพุทธพจน์แท้

๖.ธรรมเหล่าใด ที่เป็นไปเพื่อความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ (จนเสียประโยชน์) ธรรมเหล่านั้น มิใช่พุทธพจน์ ส่วนธรรมเหล่าใด เป็นไปเพื่อความสงัดจากหมู่ ธรรมเหล่านั้น เป็นพุทธพจน์แท้

๗.ธรรมเหล่าใด ที่เป็นไปเพื่อความเกียจคร้าน ธรรมเหล่านั้น มิใช่พุทธพจน์ ส่วนธรรมเหล่าใด เป็นไปเพื่อความขยัน ไม่เกียจคร้าน ธรรมเหล่านั้น เป็นพุทธพจน์แท้

๘. ธรรมเหล่าใด ที่เป็นไปเพื่อความเลี้ยงยาก ธรรมเหล่านั้น มิใช่พุทธพจน์ ส่วนธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อความเลี้ยงง่าย ธรรมเหล่านั้นเป็นพุทธพจน์แท้

นอกจากนั้น สำหรับพระวินัย ซึ่งเป็นกฎข้อบังคับโดยเฉพาะแล้ว ยังได้ทรงกำหนดลักษณะสำหรับตัดสินไว้เป็นส่วนต่างหาก ซึ่งเรียกว่า **มหาปเทศ** (ข้ออ้างอิงใหญ่) ๔ ประการ คือ

#### มหาปเทศ ๔

๑. สิ่งใดที่พระศาสดา ไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่า เป็นสิ่งที่ไม่ควร แต่เข้ากันได้กับสิ่งที่ไม่ควร ขัดต่อสิ่งที่ควร สิ่งนั้น ไม่ควร

๒. สิ่งใดที่พระศาสดา ไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่า เป็นสิ่งที่ไม่ควร แต่เข้ากันได้กับสิ่งที่ควร ขัดต่อสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้น ควร

๓. สิ่งใดที่พระศาสดาไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ว่า เป็นสิ่งที่ควร แต่เข้ากันได้กับสิ่งที่ไม่ควร ขัดต่อสิ่งที่ควร สิ่งนั้น ไม่ควร

๔. สิ่งใดที่พระศาสดาไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ว่า เป็นสิ่งที่ควร แต่เข้ากันได้กับสิ่งที่ควร ขัดต่อสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้น ควร

หมายความว่า สำหรับพระวินัยนั้น นอกจากจะต้องพิสูจน์ตามหลักตัดสินธรรมวินัย ๘ ประการแล้ว ยังต้องพิสูจน์ตามหลักมหาปเทศ ๔ ประการ อีก ด้วย

ปัญหาที่พึงพิจารณาก็มีว่า พระอภิธรรมปิฎกนี้ มีข้อใด คำใด ที่ขัดแย้งกับหลักสำหรับตัดสินธรรมวินัย ๘ ประการนี้บ้าง ถ้าไม่มีการขัดแย้ง ก็เป็นพุทธพจน์แท้ โดยไม่ต้องสงสัย **แม้ในสมัยพุทธกาลพระพุทเธ้ายังทรงรับรองมฤปินทิกสูตร** ของพระโมคคัลลานเถระว่า “เป็นพระพุทพจน์” เป็นตัวอย่างมีอยู่

ปัญหาที่ถามว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเทศนาพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์โปรดพุทธมารดา แต่ทรงเทศนาข้อธรรมอันเนื่องด้วยอริยสัจ ๔ โปรดพุทธบิดา เพราะพระอภิธรรมสงวนไว้สำหรับพระพุทธรมารดาโดยเฉพาะ แต่ผลที่ได้นั้น พระพุทธบิดาสำเร็จพระอรหันต์ พระพุทธมารดาไม่ได้อะไรเลย และพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์นี้ พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงแสดงแก่พระอานนทฺ์เลย ข้อนั้นจริงหรือไม่?

แก้วว่า การเทศนาโปรดเวไนยสัตว์นั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าย่อมทรงเลือกเทศนาให้เหมาะแก่อุปนิสัยของผู้ฟังแต่ละคน หรือ แก่ส่วนใหญ่ของประชุมชนนั้น ๆ โดยพึงประโยชน์เป็นสำคัญ ไม่ได้เพ่งฐานะของบุคคลเป็นสำคัญ การเทศนาโปรดพุทธมารดา และพุทธบิดาด้วยคัมภีร์ต่างกันนั้น ก็เพื่อให้เหมาะแก่อุปนิสัยดังกล่าวแล้ว แท้จริงเมื่อสรุปความหมายลงแล้ว ก็เป็นอย่างเดียว และที่ว่า พระพุทธมารดาไม่ได้อะไรเลยนั้น ยังคลาดเคลื่อนอยู่ ที่จริงปรากฏตามสังคีติกถาสำนวนเก่า ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงชำระเมื่อรัตนโกสินทร์ศก ๑๒๕ และปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ซึ่งมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ชำระเมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๐ ทั้ง ๒ ฉบับนี้ รับรองต้องกันว่า ในการที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเทศนาพระอภิธรรมโปรดพุทธมารดาครั้งนั้น นอกจากเทพยดาและพรหมทั้งหลายได้มรรคผลกันเป็นอันมากแล้ว **พระพุทธรมารดาก็ได้บรรลุโสดาปัตติผลด้วย** มิใช่ว่าไม่ได้อะไรเลย ส่วนที่ว่าพระอภิธรรมเป็นของสงวนไว้สำหรับพระพุทธรมารดานั้น ไม่ปรากฏว่า ใครกล่าว แต่ความจริงปรากฏอยู่ว่า ได้ทรงแสดงแก่พระสารีบุตร และโปรดให้พระสารีบุตรแสดงแก่เวไนยนิกรทั่วไป การที่ไม่ได้แสดงแก่พระอานนทฺ์นั้น เพราะไม่ใช่โอกาส กล่าวคือ ขณะที่ทรงแสดงพระอภิธรรมในดาวดึงสเทวโลกนั้น เมื่อถึงเวลาที่จะต้องฉันภัตตาหารตามวิสัยของมนุษย์ พระพุทธองค์ก็ได้เสด็จลงมาฉันที่ป่าไม้จันทน์ ใกล้สระอโนดาต ในป่าหิมพานต์ ซึ่งพระสารีบุตรไปคอยถวายการอุปัฏฐากอยู่ ณ ที่นั้น และพระพุทธองค์ก็ได้ทรงแสดงพะอภิธรรมแก่พระสารีบุตรในขณะนั้น แต่เป็นการแสดงโดยย่อ เรียกว่า **สังเขปนัย** ต่างกับทรงแสดงในดาวดึงสเทวโลก ซึ่งทรงแสดงอย่างพิสดารมาก เรียกว่า **วิถถารนัย** ส่วนที่พระสารีบุตรแสดงแก่หมู่ศิษย์นั้น แสดงอย่างกลาง ๆ ชื่อว่า **นาติวิถถารนาติสังเขปนัย** เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงแก่พระสารีบุตรแล้ว พระสารีบุตรก็แสดงแก่หมู่ศิษย์ ชักถามกันจนเป็นที่เข้าใจแล้ว จึงแสดงแก่พระสาวกทั่ว ๆ ไป มีพระอานนทฺ์ เป็นต้น และเมื่อพระอานนทฺ์ได้ทราบอยู่แล้ว ก็ไม่มีความจำเป็นอันใด ที่พระพุทธองค์จะต้องแสดงแก่พระอานนทฺ์ซ้ำอีก

ปัญหาที่ถามว่า **พระอภิธรรมปิฎก** เป็นเรื่องที่มีผู้แต่งปลอมแปลงเข้ามาในพระพุทธศาสนา ภายหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพาน จริงหรือไม่? แก้วว่า **ตามพระพุทธรปริ**

**วัติ** ปรากฏว่า เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงบรรลुพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ได้เสวยวิมุตติสุขอยู่ในบริเวณที่ตรัสรู้ นั้น ๗ สัปดาห์ คือ ประทับนั่งบนรัตนบัลลังก์ที่ตรัสรู้ นั้นตลอดสัปดาห์ที่ ๑ แล้วเสด็จไปประทับยืนอยู่ทางทิศอีสานแห่งต้นพระศรีมหาโพธิ์ จ้องพระเนตรดูต้นพระมหาโพธิ์นั้นตลอดสัปดาห์ที่ ๒ สถานที่นั้นเรียกว่า **อนิมิตเจตีย์** แล้วเสด็จจงกรมในทิศอุดรแห่งต้นพระศรีมหาโพธิ์ ตลอดสัปดาห์ที่ ๓ แล้วเสด็จประทับนั่งยัง**รัตนขระเจตีย์** เรือนแก้ว ในทิศปัจฉิมหรือทิศพายัพแห่งต้นพระศรีมหาโพธิ์ **ทรงพิจารณาพระอภิธรรม**ตลอดสัปดาห์ที่ ๔ แล้วเสด็จไปประทับยังร่มไม้ไทร ซึ่งเป็นที่อาศัยพักร่มของคนเลี้ยงแพะอันมีนามว่า **อชปาลนิโครธ** ตลอดสัปดาห์ที่ ๕ ได้ทรงขบคิดามารที่มาแล้วไกล ต่อมาได้ทรงตอบปัญหาของพรหมณ์ผู้หนึ่ง ผู้มีปกติคิดว่าคนอื่น ว่า **หิ หิ** แล้วเสด็จไปประทับนั่งขัดสมาธิยังร่มไม้จิก อันมีนามว่า **มุจลินท์** ซึ่งอยู่ในทิศบูรพาหรือทิศอาคเนย์แห่งต้นพระศรีมหาโพธิ์ตลอดสัปดาห์ที่ ๖ ในกาลนั้น ฝนตกพรำ ๆ ตลอด ๗ วัน พญานาคมีนามว่า **มุจลินท์** ได้มาขดกายและแผ่พังพานใหญ่ป้องกันฝนและลมถวาย แล้วเสด็จไปยังร่มไม้เกตุอันมีนามว่า **ราชายตนะ** ซึ่งอยู่ในทิศทักษิณแห่งต้นพระศรีมหาโพธิ์ ตลอดสัปดาห์ที่ ๗ ในกาลนั้น ท้าวสักกะอมรินทราธิราช น้อมผลสมออันเป็นทิพย์โอสถเข้าไปถวาย

ดังนี้ จะเห็นได้ว่า พระอภิธรรมนั้น เป็นธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ ไม่ใช่มีผู้แต่งปลอมแปลงเข้ามา นอกจากนั้น ยังปรากฏต่อไปอีกว่า พระอภิธรรมนี้เป็นวิสัยของพระสัพพัญญูพุทธเจ้าโดยเฉพาะ หาเป็นวิสัยของพระสาวกหรือบุคคลเหล่านี้ไม่<sup>2</sup>

ต่อมา เมื่อพระบรมศาสดาทรงตรัสรู้แล้ว พรรษาที่ ๗ ในวันเพ็ญเดือน ๘ ภายหลังที่ได้ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ปราบอัญญเดียรถีย์แล้ว เสด็จไปสู่สวรรคตขึ้นดาวดึงส์ ทรงเทศนาโปรดพุทธมารดาพร้อมด้วยเทวดาและพรหมตลอด ๓ เดือน ส่วนในมนุษยโลกนับแต่แรมค่ำหนึ่งเดือนนั้น เป็นต้นไป พระพุทธองค์ได้เสด็จไปมา (เพื่อทำภักติก) ทรงแสดงพระอภิธรรมให้พระสารีบุตรผู้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาฟั่งที่สระอโนดาต ในป่าหิมพานต์ และมีกระแสน้ำสั่งให้พระสารีบุตรแสดงแก่มนุษย์ทั่วไป<sup>3</sup>

ตั้งแต่วันเริ่มสอนพระอภิธรรมแก่มนุษย์นิกร เป็นต้นมา พระอภิธรรมปิฎกก็แพร่หลายทั่วไปในหมู่พระสาวกทั้งหลาย ดังที่มีกล่าวอยู่ในคัมภีร์ต่าง ๆ เช่น ในพระสูตรต้นตปิฎก อังคุตตรนิกาย มีข้อความว่า พระภิกษุประชุมสนทนาพระอภิธรรมกันอยู่ในพระสูตรต้นตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสกั มหาโคสิงคาลสูตร พระมหาโมคคัลลานะแสดงมติของท่านว่า ปาโคสิงคาละนี้ เหมาะสมที่จะวิสดัษาพระอภิธรรม ในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย เถรีปทานว่า นางเขมาเถรีรู้นัยแห่งพระอภิธรรม ในวินัยปิฎก มหาวิงศ์ ทัพพมัลลบุตรเถรวัตถุ มีว่า ท่านพระทัพพมัลลบุตรเถระ มีหน้าที่จัดแจง

เสนาสนะถวายแก่สงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง๔ ท่านเป็นผู้ฉลาด ย่อมจัดแจงเสนาสนะสำหรับพวกภิกษุผู้ทรงพระวินัยไว้ร่วมกัน ด้วยคิดว่า ภิกษุเหล่านั้น จักได้สาธยายพระวินัยร่วมกัน ย่อมจัดแจงเสนาสนะสำหรับพวกภิกษุผู้ทรงพระสูตรไว้ร่วมกัน ด้วยคิดว่า ภิกษุเหล่านั้น จักได้สาธยายพระสูตรร่วมกัน **ย่อมจัดแจงเสนาสนะสำหรับพวกภิกษุผู้ทรงพระอภิธรรมไว้ร่วมกัน ด้วยคิดว่า ภิกษุเหล่านั้น จักได้สาธยายพระอภิธรรมร่วมกัน** ในวินัยปิฎก ภิกษุณีวิงศ์ก็มีคำว่า นางภิกษุณีทำปุจฉาแก่พระภิกษุนั้น ขอโอกาสอันใด ต้องถามอันนั้น คือ ถ้าขอโอกาสพระวินัย ต้องถามพระวินัย ถ้าขอโอกาสพระสูตรต้องถามพระสูตร **ถ้าขอโอกาสพระอภิธรรม ต้องถามพระอภิธรรม** แต่ถ้าขอโอกาสพระวินัย แล้วถามพระสูตรก็ดี พระอภิธรรมก็ดี หรือขอโอกาสพระสูตร แล้วถามพระวินัยก็ดี พระอภิธรรมก็ดี อนึ่ง ถ้าขอโอกาสพระอภิธรรมแล้ว ถามพระวินัยก็ดี พระสูตรก็ดี เธอต้องอาบัติปาจิตตีย์ ดังนี้เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า ในสมัยพุทธกาลนั้น มีพระเถระานุเถระ ตลอดจนภิกษุ ภิกษุณีศึกษาพระอภิธรรมกันอยู่เป็นอันมาก แม้ในการสังคายนาครั้งที่ ๑ ซึ่งท่านพระมหากัสสปะ เป็นประมุข มีพระอุบาลี พระอานนทฺ์ พร้อมด้วยพระอรหันต์สาวก รวม ๕๐๐ รูปล้วนเป็นปฏิสัมภิทาปัตตะ จฬปิณฑุญา เติวชชา ก็ได้ยกย่องพระอภิธรรมว่า *โดยปิฎก* พระอภิธรรมเป็น *อภิธรรมปิฎก โดยนิกาย* พระอภิธรรมเป็น *ขุททกนิกาย โดยองค์ คือ นวคัสตฤศาสน์* พระอภิธรรมเป็น เวຍยาकरणะ และในการทำสังคายนาครั้งหลัง ๆ ต่อมา พระอภิธรรม ก็ได้รับการยกย่องว่า เป็นปิฎกที่สำคัญตลอดมา ยิ่งในสมัยการทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ซึ่งกระทำเมื่อพระพุทธศาสนาล่วงแล้ว ๒๐๐ ปีเศษ โดยมีพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเป็นประธาน พร้อมด้วยพระอรหันต์รวม ๑,๐๐๐ รูป ยิ่งแสดงว่า สมัยนั้น มีผู้นิยมศึกษาพระอภิธรรมกันมาก ถึงกับคณะสังคายนาต้องวินิจฉัยปัญหาพระอภิธรรมตั้ง ๑,๐๐๐ ข้อ ไว้ในพระกถาวัตถุพระบาลี เพื่อระงับข้อโต้เถียงกันในนานาประเทศ ให้ยุติลงด้วยคัมภีร์พระอภิธรรม เป็นบรรทัดฐาน

ในที่สุดปรากฏในบาลีอัฐฐานสูตร เอกนิบาต อังคุตตรนิกาย กล่าวถึงอันตรธาน ๕ ประการ ว่าปริยัตอันตรธานก่อนแล้ว ปฏิบัติปฏิเวธ ลิงคะ ธาตุ จึงอันตรธานตามลำดับกัน เมื่อพระปริยัติธรรมเสื่อมนั้น พระอภิธรรมเสื่อมก่อน เมื่อพระอภิธรรมเสื่อมนั้นเสื่อมตั้งแต่ปลายลงมา คือ มหาปิฎฐาน เสื่อมก่อนแล้ว ยมก กถาวัตถุ ปุคคลบัญญัติ ธาตุกถา วิงศ์ ธัมมสังคณี ก็เสื่อมตาม ๆ กัน ตามลำดับ นี้ก็เป็นหลักฐานอีกประการหนึ่ง ที่ว่าพระอภิธรรมนี้ มีกล่าวอ้างถึงตั้งแต่เริ่มปรากฏขึ้นจนถึงที่สุดอันตรธานไป

โดยหลักฐานต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ ซึ่งได้มาจากทั้งพระสูตรต้นตปิฎกและพระวินัยปิฎก ไม่ใช่มาเฉพาะพระอภิธรรมปิฎกเท่านั้น เช่นนี้ จะเห็นได้ว่า พระอภิธรรมเป็นพุทธพจน์แท้ ๆ และเป็นวิสัยของพระสัพพัญญูพุทธเจ้าโดยเฉพาะ มิใช่วิสัยที่บุคคลอื่นจะกล่าวได้ ผู้ที่กล่าวกล่าวว่า “พระอภิธรรมไม่ใช่พุทธพจน์” ก็เพราะไม่เคยรู้ไม่เคยเรียนพระอภิธรรม และไม่ได้สนใจที่จะศึกษาให้รู้จริงด้วย ถ้าได้สนใจศึกษาพระอภิธรรมให้เกิดความเข้าใจบ้างแล้ว จะเห็นความวิจิตรพิสดารในพระอภิธรรม จะเห็นพระปัญญาคุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า **ประเสริฐที่สุด** ไม่มีสิ่งใดหรือผู้ใดจะเทียบเทียมได้

<sup>[1]</sup> พุทธประวัติ พระสูตรมหาวารบาลีในขุททกนิกาย พุทรวังสะ พระบาลี ในพระวินัย มหาวารพระบาลี พร้อมทั้งอรรถกถา

<sup>[2]</sup> อภิธัมมัตถกวิภาวินี อัฐฐสาลินี อัฐฐกถากัณฑ์วันฉนาปริวารพระบาลีวินัยปิฎก

<sup>[3]</sup> อรรถกถาธรรมบทและปรมัตถทีปนี

และจะเห็นว่า พระอภิธรรมปิฎกนี้ นอกจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว บุคคลอื่นใดไม่สามารถจะกล่าวได้โดยลำพังเลย.